

GƏLƏCƏK MÜƏLLİMLƏRDƏ HUMANİST DƏYƏRLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI İŞİNİN PEDAQOJİ-PSIXOLOJİ ŞƏRTLƏRİ

Lalə Məmmədova,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin doktorantı

e-mail: lalemammadova.edu@gmail.com

UOT: 159.9; 37

Xülasə. Müasir təhsil və kurikulumlarda təkcə akademik nailiyyətlərin deyil, həm də tələbələrin fərdi inkişafının, empatiya, məsuliyyət hissi və əməkdaşlıq kimi insani dəyərlərin vurğulanması getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Bu məqsədlə tədqiqat işində gələcək müəllimlərin insani dəyərlərin formalaşmasında əhəmiyyəti araşdırılıb. Eyni zamanda müəllimlik yolunda irəliləməyə başlayan gələcək müəllimlərin fərdiliyə hörmət, empatiya və anlayış, tələbə mərkəzli yanaşma, məsuliyyət və müstəqillik, müsbət ünsiyyət, müxtəlifliyə hörmət və həssaslıq, davamlı peşəkar inkişaf kimi əsas başlıqlar altında insani dəyərlərə diqqət yetirmələri təklif edilir. Bu təkliflər gələcək müəllimlərə yalnız bilikləri çatdırmaqda deyil, həm də təhsilənlərə insani dəyərləri mənimsətməkdə də kömək edə bilər. Bu, tələbələrə yalnız akademik nailiyyətlərə yiyələnməklə deyil, həm də etik dəyərləri və sosial bacarıqları inkişaf etdirməyə də imkan verir.

Açar sözlər: psixoloji şərtlər, humanist dəyərlər, təhsil, pedaqogika.

Key words: psychological conditions, humanistic values, education, pedagogy.

Ключевые слова: психологические условия, гуманистические ценности, образование, педагогика.

Təhsilin şəxsiyyətin inkişafından asılılığı milli ideyanı formalaşdıran, təkmilləşdirən və yayan qüvvələrdən asılıdır. Pedaqogika və psixologiya, təbii ki, dünya elminin inkişafını və onun təkmilləşmə prosesini, elmə daxil olmasını, gözəlinən yenilikləri əks etdirir. Pedaqogika və psixologiyanın ən mühüm vəzifələrindən biri təlimin keyfiyyətini müəyyən etmək üçün metodların işlənilib hazırlanmasıdır. Pedaqogika və psixologiyanın praktiki vəzifəsi gənclərin inkişafının psixoloji şəraiti, tərbiyənin psixoloji məsələləri, azyaşlıların təhsilində onların gənclik və fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması, gənclərdə bilik, bacarıq və səriştələrin formalaşdırılması, eləcə də müstəqil düşünməyə öyrədilmə-

sidir. Praktiki tapşırıqlara radio və televiziya verilişləri, jurnallar, mühazirələr və xüsusi proqramlar, məhəllə, məktəblər, valideynlərlə müəhibələr və s. daxildir.

Pedaqogika və psixologiyada öyrənmə prosesi öyrənilən obyektə, eksperimental fəaliyyətlə məşğul olmaqdan, sonra isə psixi proseslərin faktiki tərəflərinin müəyyən edilməsindən və təhlilindən başlamalıdır. Zehni həyatın öyrənilməsi bizə idrak proseslərini tənzimləyən əsas prinsipləri və qaydaları aşkar etməyə imkan verir ki, bu da müvafiq nəzəri çərçivələrin, həmçinin praktiki nəticələrin formalaşdırılmasını asanlaşdırır. Tədris prosesi zamanı əldə edilən zehni hadisələrdən asılı olmayaraq uşağın özünü nəzarət altında hiss etməməsi mütləqdir. Alter-

nativ olaraq gənc narahatlıq, özünüdərkətmə, qorxu, utanma və ya qorxaqlıq hisləri ilə qarşılaşa bilər. Bu da fenomen müşahidə və eksperimental tapıntıların yanlış təfsirinə səbəb olur.

Ümumi psixologiya sahəsində icra olunan fundamental və əlavə üsullar təhsil psixologiyası sahəsində də tətbiq olunur. Fundamental metodologiyalar müşahidə və eksperiment təcrübələri, əlavə metodologiyalar isə müsahibələr, məhsul təlimatı, xüsusən sınaq və digər əlaqəli yanaşmalar kimi texnikaları əhatə edir. Müşahidə metodu psixologiya sahəsində elmi tədqiqatlarda istifadə olunan fundamental yanaşmadır. Bu, empirik məlumat toplamaq və realıq haqqında ilkin anlayışları inkişaf etdirmək niyyəti ilə xarici aləmdə obyektlərin və hadisələrin qavranılmasının aktiv və metodik prosesini əhatə edir. Bu yanaşma insan fəaliyyətinin müxtəlif spektrini əhatə edən psixi proseslərin təbii kontekstində araşdırılmasını nəzərdə tutur.

Humanist dəyərlər təhsilin bir elementi kimi

Tələbələr üçün dəyərlər, təhsilin zəruriliyi bütövlükdə tələbənin təhsildə nəzərə alınmasını tələb edir. Unudulmamalıdır ki, tələbə bir fərd olaraq maşın və ya robot deyildir.

Müasir təhsil ictimaiyyətində “dəyərlər” və “dəyərlər təhsili” tez-tez qeyd edilir və bu məsələnin əhəmiyyəti vurğulanır. Dəyərlər təhsilinin ön plana çıxmasının səbəbi, ona həddindən artıq önəm verilməsindən çox dəyərlərə artan ehtiyacla bağlıdır. “Dəyərlər təhsili” adından da göründüyü kimi, tələbələrə dəyərlərin aşılmasına və onların həyat tərzini kimi öyrədilməsinə əsaslanır. Bu növ təhsil insanın həm iradəsinə, həm də vicdanına müraciət etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır. Dəyərlər təhsili öz dəyərlərinə sadıq fərdlər hazırlamağa çalışır. “Dəyərlərinə sadıq, dəyərlərinə önəm verən, dəyərlərini gələcək nəsillərə ötürən cəmiyyətin formalaşması yalnız dəyərlər maarifləndirilməsi ilə mümkün olacaqdır”.

Dəyərlərə dair möhkəm inam bilik və davranış arasında güclü bir əlaqə ilə meydana çıxır. Bu güclü əlaqəni ailədə valideynlər, məktəblərdə müəllimlər asanlıqla müşahidə edə bilərlər. Dəyərlərin öyrədilməsi xəbərdarlıq və əxlaqi biliklər verməklə əldə edilir. Müəllimlər tələbələrin əxlaqi dəyərləri nə dərəcədə bildiyini yoxlaya bilərlər. Bu da tələbələrə düzgün davranış nəti-

cələrini seçməyə kömək edə bilər. Dəyərlər kontekstində müəllimin tələbələrə gözlədiyi məsələlər aşağıdakılardır:

- *tələbə doğru ilə yanlış ayırd edə bilər;*
- *bunun niyə belə olduğunu da bilər;*
- *davranışa istiqamətləndirmək haqqında təsəvvürə sahib ola bilər.*

Dəyərlər tələbələrin gələcəyə ötürülməsini istədiyimiz sosial kodlarımızdır. Biz bu kodları onlara çatdırmalıyıq və onların şüuruna yerləşdirib davranışa çevirə bildiyimiz zaman gələcəyimizə, ictimai əmin-amanlığımıza arxayın ola bilərik. Hz. Əli demişdir ki, “Ürək sözün əkilən yeridir, fikir düzən yeridir, onu qüvvətləndirən ağıldır, onu yaradan dildir, hərflər bədənidir, həyatı mənadır, onun səliqəsi isə dəqiqliyidir”. Göründüyü kimi, müəllimlərin fəzilətli nəsillər yaratmaq üçün yeni nəsillərə dəyərlər öyrətməyi qarşısına məqsəd kimi qoymalıdır.

Pedaqoji və psixoloji şərtlər

Effektiv tədris pedaqoji və psixoloji şəraitin birləşməsinə tələb edən mürəkkəb işdir. Bu şərtlər müəllimlərin tələbələri üçün cəlbedici və təsirli öyrənmə təcrübəsi yaratmaq üçün vacibdir. Biz bu essədə effektiv tədrisə kömək edən pedaqoji və psixoloji şərtləri araşdıracağıq.

Pedaqoji şərtlər

Məzmun biliyi. Pedaqoji səmərəlilik mövzusunun dərindən dərk edilməsindən başlayır. Müəllimlər tədris etdikləri məzmununda mütəxəssis olmalıdırlar. Dərin məzmun biliyi pedaqoqlara məlumatları dəqiq çatdırmağa, tələbələrin suallarını və narahatlıqlarını effektiv şəkildə həll etməyə imkan verir.

Kurikulum planlaması. Yaradıcı müəllimlər öz kurikulumlarını diqqətlə planlaşdırırlar. Onlar dərsləri və bölmələri təhsil məqsədləri və standartlarına uyğunlaşdırmaq üçün strukturlaşdırırlar. Diqqətli kurikulumun planlaşdırılması müəllimlərə vacib mövzuları əhatə etməyə və materialı məntiqi şəkildə təşkil etməyə imkan verir.

Fərqləndirmə. Tələbələrin müxtəlif öyrənmə üsullarına və qabiliyyətlərinə malik olduğunu qəbul edərək müəllimlər diferensiallaşdırma strategiyalarından istifadə edir, öz tədris metodlarını fərdi tələbələrin ehtiyaclarını ödəmək üçün tənzimləyir, zəruri hallarda dəstək və ya çətinliklərlə təmin edirlər. Bu, hər bir tələbənin uğur qazanmaq imkanının olmasını təmin edir.

Tədris strategiyaları. Yaradıcı müəllimlər tələbələri maraqlandırmaq və öyrənməni asanlaşdırmaq üçün müxtəlif təlim strategiyalarından istifadə edirlər. Bunlara aktiv öyrənmə, qrup müzakirələri, problemi həlletmə fəaliyyətləri və texnologiyadan istifadə və s. daxil ola bilər. Strategiya seçimi öyrənmə məqsədlərindən və tələbələrin ehtiyaclarından asılıdır.

Qiymətləndirmə və əlaqə. Müntəzəm qiymətləndirmə və əks-əlaqə effektiv tədris üçün çox vacibdir. Müəllimlər təhsilalanların irəliləyişlərini qiymətləndirmək və təlimatlarını uyğunlaşdırmaq üçün formativ qiymətləndirmələrdən istifadə etməlidirlər. Vaxtında və konstruktiv rəyin təqdim edilməsi tələbələrə güclü tərəflərini və inkişaf etdirilməsi lazım olan sahələri anlamağa kömək edir (Darling-Hammond L., 2017, Banks, J.A., 2008).

Psixoloji şərtlər

İdarəetmə bacarıqları. Müəllimlər müsbət və yaxşı idarə olunan dərs mühiti yaratmalıdırlar. Effektiv dərs idarəçiliyi tələbələrin diqqətini fasiləsiz öyrənməyə yönəldə bilməsini təmin edir. Bu, aydın gözləntilərin, ardıcıl qaydaların və ədalətli nəticələrin müəyyən edilməsini əhatə edir.

Ünsiyyət bacarıqları. Effektiv ünsiyyət güclü müəllim-tələbə münasibətləri qurmaq üçün vacibdir. Müəllimlər məlumatları tələbəyə aydın çatdırmalı, onları fəal dinləməli, auditoriyada açıq və dəstəkləyici mühit yaratmalıdırlar. Problemləri və ya münaqişələri həll edərkən ünsiyyət bacarıqları xüsusilə vacibdir.

Empatiya və rabitə. Güclü müəllim-tələbə münasibətinin qurulması effektiv tədris üçün çox vacibdir. Müəllimlər empatik olmalı, tələbələrin auditoriyaya gətirdiyi unikal fonları, təcrübələri və çətinlikləri başa düşməlidirlər. Bu empatiya müəllimlərə dəstəkləyici və inklüziv öyrənmə mühiti yaratmağa imkan verir.

Motivasiya və entuziazm. Yaradıcı müəllimlər öz mövzularına və tədrislərinə həvəslidirlər. Onların həvəsi yoluxucudur və tələbələri materialla məşğul olmağa ruhlandırır. Həvəsləndirilmiş müəllimlər yüksək gözləntilər qoyur və tələbələri mükəmməlliyə can atmağa təşviq edirlər.

Reflektiv təcrübə. Yaradıcı müəllimlər öz tədris metodlarını davamlı olaraq qiymətləndirərək və təkmilləşdirərək reflektiv təcrübə ilə məşğul olurlar. Dərsləri haqqında tənqidi düşüncə, ef-

fektivliyini artırmaq yollarını axtarırlar. Özünü dərk etmək, uyğunlaşmaq, eləcə də böyümək istəyi əksətdirmə təcrübəsinin vacib komponentləridir.

Pedaqoji və psixoloji şəraitin integrasiyası

Pedaqoji və psixoloji şəraitin integrasiyası təhsil sahəsində böyük əhəmiyyətə malikdir. Bu integrasiya tələbələrin və müəllimlərin davranışını anlamaq, öyrənmə prosesini yaxşılaşdırmaq və təhsil sistemini effektivləşdirmək üçün olduqca böyük əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Pedaqoji və psixoloji şərait tələbələrin tədris və təhsil müddətində maraqlarını, bacarıqlarını və qabiliyyətlərini anlamağa kömək edir. Bu, müəllimlərə daha effektiv tədris metodları təyin etmək və tələbələrə müvafiq dəstək təmin etmək imkanını verir. Psixologiya tələbələr arasında fərqli təhsil təcrübələrindən gələn müxtəlif məsələlərə dair müdrik təcrübələr təqdim etməyə də kömək edir. Bu integrasiya təhsil müəssisələrində tədris və təhsil prosesini tənzimləmək üçün də əhəmiyyətli bir rola malikdir. Müəllimlər tələbələrin psixoloji və pedaqoji ehtiyaclarını anlamaqla daha effektiv təhsil tədbirlərini təşkil edə bilirlər. Bu, təhsil prosesini tələbələrin daha yaxşı öyrənmə bilmələri və həyatlarında nailiyyət qazana bilmələri üçün əhəmiyyətli bir amildir. Həmçinin integrasiya tələbələr arasında sosial və emosional bacarıqları inkişaf etdirməyə də kömək edir. Psixoloji məsələlərə diqqət yetirmək tələbələr arasında əlaqələrin formalaşmasına yardımçı ola bilər.

Ən uğurlu tədris pedaqoji və psixoloji şəraitin bir-biri ilə tam integrasiyası zamanı baş verir. Yaradıcı müəllimlər öz dərin məzmun biliklərini və yaxşı qurulmuş kurikulumu empatik ünsiyyət və motivasiya strategiyaları ilə birləşdirir. Onlar öz tədris metodlarını tələbələrinin müxtəlif ehtiyaclarını ödəmək üçün uyğunlaşdırırlar və müsbət öyrənmə mühitini təmin edən yaxşı idarə olunan auditoriyanı qoruyurlar.

“Subyektiv mövqe”ni əhatə edən fundamental anlayışları tədqiq edərkən onun fərdlərin hərəkətləri, niyyətləri və bu hərəkətlərin başqaları və ya cəmiyyət tərəfindən qiymətləndirilməsi arasında unikal qarşılıqlı əlaqə kimi “məsuliyyət” anlayışı ilə əlaqəsini araşdırmaq vacibdir. “Məsuliyyət və gələcək” pedaqoji psixoloqun peşəkar və pedaqoji söyləri arasında “sıx əlaqəni”

təbii olaraq bu əsas anlayışın əhəmiyyətini vurğulamaq üçün yaradılmışdır. Məsuliyyət məhiyyət etibarilə müxtəlif amillərdən asılıdır, onlardan biri də “özünütərbiyə” anlayışdır. Bu fərdin özünü idarə etmək və xüsusi qaydalara riayət etmək qabiliyyəti meylinə dair nümunədir. Bu kontekstdə müstəqil olaraq məqsədlərin müəyyən edilməsi və bu məqsədlərə çatmaq üçün peşəkar və pedaqoji söylərin təşkili aktı, adətən “fərdi təşəbbüs” kimi adlandırılır və universitet daxilində peşə təhsili sahəsində tələbənin subyektiv mövqeyinin əsas komponenti kimi qəbul edilir. Bəzi ölkələrdə pedaqoqların peşəkar inkişaf sahəsində fəallığını qiymətləndirmək üçün Peşəkar İnkişaf Təşəbbüsü (PDI) kimi tanınan qiymətləndirmə mexanizmindən istifadə olunur.

E.Merchie və digərləri bu qiymətləndirmənin araşdırılmasına diqqət yetirir. O, sistem daxilində münasibətlərin müəyyən edilməsi də daxil olmaqla bir neçə aspekti müzakirə edir və peşəkar inkişaf proqramlarının effektivliyinin qiymətləndirilməsi üçün təkmilləşdirilmiş çərçivə təklif edir. Bundan əlavə, bu plan hazırda istifadə olunan ölçmə vasitələrinin hərtərəfli nəzərdən keçirilməsini təklif edir. Təhsil sahəsində müasir inkişaf tələb edir ki, müəllimlər fəal davranış nümayiş etdirlərsinlər və məktəb proseduralarında dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə görə məsuliyyət daşıyırlar.

V.Dzinovic və başqaları təlimatçıların şəxsi təşəbbüsləri ilə bağlı qavrayışlarının və bu cür təşəbbüsü nümayiş etdirən fəaliyyətlərlə bağlı düşüncələrinin araşdırılmasına diqqət yetirir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, müəllimlər, ilk növbədə, birgə təhsilin planlaşdırılmasında və məktəb daxilində kollektiv layihələrdə iştirak etmək kimi birgə söylər vasitəsilə təşəbbüs nümayiş etdirirlər. Həmçinin müəllimlər, şəxsi təşəbbüs nümayiş etdirmək və məktəblə bağlı tapşırıqlarında əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün söylər göstərməkdə daha aşağı hazırlıq səviyyəsinə malikdirlər. Buna baxmayaraq, tədqiqat onların subyektiv münasibətinin formalaşması ilə əlaqələrin miqyası arasında birbaşa əlaqə yaratmır.

K.Lindemann və E.Saar öz araşdırmalarında şəxsiyyət xüsusiyyətləri, iqtisadi şərait və subyektiv mövqe arasındakı qarşılıqlı əlaqəni araşdırırlar. Onlar şəxsiyyət xüsusiyyətlərinin fərdin

subyektiv mövqeyinə təsirini dəyişdirə biləcək xüsusi meyarlar tapırlar. Bu fenomen tələbələrin universitetdə praktiki təhsil alması zamanı onların subyektiv mövqeyinin formalaşmasına təsir edən amillərə görə potensial olaraq yarana bilər. Təhlil nəticələri onu da göstərir ki, sosial vəziyyətlə bağlı mühakimə cəmiyyət daxilində həm təhsil səviyyəsi, həm də gəlirdəki bərabərsizlik səviyyəsindən təsirlənir.

A.Miething tərəfindən edilən araşdırmada daha aşağı peşəkar mövqe ilə birlikdə zəif subyektiv mövqeyə sahib olanların daha çox sağlamlıq problemləri olduğu aşkar edilmişdir. Digər tədqiqatçılar da araşdırmaları üçün əsas kimi Subyektiv Sosial Vəziyyətin MacArthur Şkalasından istifadə edərək sosial mövqe və sağlamlıq arasındakı əlaqəni araşdırmışlar.

Ejmaes və Greve vurğulayır ki, öyrənənlərin şəxsi inkişafına təsir edən amillər fərdin daxilindən qaynaqlanır və daxili elementlərdən təsirlənir. Bu amillər onların inkişafını asanlaşdırmaq üçün müvafiq pedaqoji şərait yaradıldıqda aktivləşir. Tələbələr arasında özünütərbiyə, müstəqillik və özünütəşkilatın mühüm səviyyəsinə çatmağı təmin edən bu şərtləri təsdiqləmək üçün fərdin subyektiv mövqeyinin mahiyyətini və onun inkişafını formalaşdıran konseptual çərçivəni müəyyən etmək məqsəduyğundur.

Tədqiqatlar göstərir ki, fərdin subyektiv mövqeyi onların komandada iştirakı, komanda üzvləri ilə şəxsiyyətlərarası əlaqələri və bütövlükdə cəmiyyətlə münasibətləri kimi daxil olduğu kollektiv sosial qarşılıqlı əlaqələri əhatə edir. Bu sosial əlaqələr fərdin şəxsiyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsidir və onların ümumi sosial xarakterinə töhfə verir. Vygotsky (2003) tərəfindən vurğulanır ki, fərdin əsas rolu sosial qarşılıqlı əlaqə sisteminə inteqrasiya olunmaqla sosial təcrübələri yaradıcı şəkildə mənimsəməkdir. Fərdin şəxsiyyətinin sosial qarşılıqlı əlaqədə fəal iştirakı ilə inkişaf etdiyini və bununla da fərqli xüsusiyyətlər əldə etdiyini irəli sürdü. Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, fərdin bütün şəxsiyyəti yalnız onların sosial kontekstdə fəaliyyətə cəlb edilməsi və başqaları ilə qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə açılır. Aydınır ki, fərdin şəxsiyyətinin formalaşdığı mühit onun subyektiv mövqeyini və daxili imkanlarını müəyyən edən əsas amil rolunu oynayır.

Bir sıra tədqiqatlarda fərdlərdə özünütərbiyə, özünü təkmilləşdirmə və sosial inkişaf üçün məsuliyyət anlayışları araşdırılıb. Bu ideyalar təhsil sistemi daxilində, xüsusən də qloballaşma şəraitində tədris təcrübəsinin fundamental prinsiplərinin yenilənməsi və onun konkret dəyərlərə yönləndirilməsi baxımından əhəmiyyətli bir faktordur.

Pedaqoji dəstəyin göstərilməsi şərtlərinə və gələcək müəllimin humanist mövqeyinin inkişafını şərtləndirən amillərə uyğun olaraq pedaqoji dəstəyin aşağıdakı mərhələləri müəyyən edilmişdir:

– *diagnostik problemin faktını və signalını qeyd etmək, problemin diaqnozu üçün şərait yaratmaq, pedaqoji dəstək göstərmək üçün şəraitlə əlaqə yaratmaq*;

– *axtarış problemin səbəblərinin axtarışının, onun əks olunmasının təşkili (təhsil subyekti ilə birlikdə)*;

– *təhsil subyektinin hərəkətlərinin layihələndirilməsi*;

– *fəaliyyət*:

a) *fəaliyyət təhsil subyektinin özünə verilir: müəllim öz hərəkətlərini təsdiqləyir, təşəbbüsü stimullaşdırır, həvəsləndirir*;

b) *müəllim özü hərəkət edir: özünü təhsil subyektinin yerinə qoyaraq təhsil subyektinə birbaşa dəstək və köməklik göstərir*.

– *refleksiv*:

– *fəaliyyətin əvvəlki mərhələlərinin nəticələrinin, uğur və ya uğursuzluqlarının təhsil mövzusu ilə birgə müzakirəsi, problemin həll oluna biləcəyinin ifadəsi, yeni həyat təcrübəsinin təhsil subyekti tərəfindən dərk edilməsini asanlaşdırır*.

Bu mərhələlər pedaqoqlara humanist yanaşmanın aşılamaqla, tələbələrin problemlərini müəyyən etməyə, başa düşməyə və həll etməyə imkan verir. Əməkdaşlıq və düşünmə təhsil təcrübəsini artırır, problemin həllini və şəxsi inkişafı asanlaşdırır.

Nəticə. Gələcək müəllimlərin humanist dəyərləri formalaşdırmasına nail olmaları üçün bir çox pedaqoji və psixoloji prinsip və şərtlər mövcuddur. Aparılan araşdırmalar nəticəsində aşağıdakı prinsip və şərtlər müəyyən edilmişdir:

• *Əlaqə və empatiya yaratmaq*: müəllimlər tələbələrlə yaxın əlaqə qurmaq və onların hisslərinə maraq göstərməlidirlər. Empatiya tələbələrin hisslərini anlamağa və müəllimlərin öyrənmə prosesini onların baxışından görməyə kömək edir.

• *Öyrənmə mühitini yaratmaq*: müəllimlər tə-

ləbələr üçün əyləncəli, təsirli və tərbiyəli bir öyrənmə mühiti yaratmağa nail olmalıdırlar. Tələbələr öz bacarıqlarını inkişaf etdirmək, özünə güvənini artırmaq və öz potensiallarına nail olmaq üçün təşviq olunmalıdırlar.

• *Tələbənin maraqlarına və bacarıqlarına hörmət göstərmək*: müəllimlər tələbələrin maraq və bacarıqlarına hörmət göstərməlidirlər. Tələbələr öz maraqlarına əsaslanan tapşırıqlar vasitəsilə öyrənməyə daha böyük maraq göstərilir.

• *Müstəqil düşünməyə və problemi həll etməyə nail olmaq*: humanistliyin əsası tələbənin müstəqil düşünmə bacarığını inkişaf etdirməkdir. Müəllimlər tələbələrə problemi həll etmə və müstəqil düşünməyə nail olmağa kömək edən tapşırıqlar təklif etməlidirlər.

• *Tələbənin mövcud bacarıqlarının təşviqi*: humanist pedaqoji, tələbənin mövcud bacarıqlarına nail olmağa və onları inkişaf etdirməyə fokuslanır. Müəllimlər tələbələri öz potensiallarını müəyyənləşdirməyə, özünü reallaşdırmağa və öz bacarıqlarını inkişaf etdirməyə təşviq etməlidirlər.

• *Tələbənin özünü tanımasına və qəbul etməsinə nail olmaq*: müəllimlər tələbələrin özünü tanımağa və qəbul etməyə kömək edən təhsil metodları tətbiq etməlidirlər. Tələbələr öz güc və zəifliklərini tanımağa nail olduğu zaman potensialını daha yaxşı həyata keçirə bilirlər.

Sadaladığımız bu prinsiplər əsasında müəllimlər tələbələrə yalnız akademik bacarıqlarını artırmağa kömək etməli, həm də humanist dəyərlər, özünü reallaşdırma və insanlara dəyər vermək istiqamətində düşüncələri inkişaf etdirməyə nail olmalıdırlar. Son olaraq onu deyərək ki, pedaqoji və psixoloji şəraitin integrasiyası təhsil sahəsində müvafiq təhsil modeli və tədris metodlarını təşkil etmək üçün əhəmiyyətli bir yoldur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ramzanova E.A., Shabdinov M.L. Psychological and pedagogical conditions for the development of professional abilities of future teachers. SHS Web of Conferences 113, 00050, 2021.

2. Akhmetova A.I. and Experimental study of psychological and pedagogical readiness of the future teachers for moral and spiritual development of senior school students. International journal of environmental & science education, 2016, vol. 11, No.18, pp.11261-11282.

3. Abbasov A., Əmirov M. Əxlaq tərbiyəsinin

təsirli vasitəsi. "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, №1, 1987, s.31-35.

4. Xəlilov S.S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı, 2005 "Azərbaycan Universiteti" nəşriyyatı, 650 s.

5. Paşayev Ə., Rüstəmov F. Pedagogika. Yeni kurs (pedaqoji universitetlərin və ali pedaqoji məktəblərin tələbələri üçün dərs vəsaiti). Bakı, 2017, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 464 s.

6. Qafarov Q.A. Peşə təhsilində təlim nəzəriyyələri və müasir yanaşmalar (elmi-metodik vəsait). Bakı, 2022, s.160.

7. Qafarov Q. Dünyada və Azərbaycanda peşə təhsili, onun sosial-iqtisadi imkanları. "Peşə təhsili və insan kapitalı" jurnalı, cild 5, №1, 2022, s. 84-89.

8. Meydan H. Okulda dəyərlər təhsilinin yeri və dəyərlər təhsilini yanaşmaları üzərində bir dəyərləndirmə. Bülent Ecevit Universiteti İlahiyat Fakültəsi Dergisi, cilt 1, sayı 1, 2014, s.93-108.

9. Merchie E., Tuytens M., Devos G., Vanderlinde R. Evaluating teachers' professional development initiatives: towards an extended evaluative framework. Research Papers in Education, 2016, DOI: 10.1080/02671522.2016.1271003.

10. Dzinovic V., Devic R., Deric I. Teachers' perceptions of their own initiative: Collective initiative vs. personal initiative. Zbornik Instituta za Pedagoska Istrazivanja, 2013, 45 (2), pp. 282-297. DOI: 10.2298/ZIPI1302282D.

11. Lindemann K., Saar E. Contextual effects on subjective social position: Evidence from European countries. International Journal of Comparative Sociology 2014, 55: (3), originally published online 18 March, 2014, DOI: 10.1177/0020715214527101.

12. Miething A. A matter of perception: Exploring the role of income satisfaction in the income-mortality relationship in German survey data 1995-2010. Social Science & Medicine 99, 2013, pp.72-79.

13. Khlyzova I. Illarionova L., Khromenkov P. Patriotic education of future teachers in a university. E3S Web of Conferences 210, 18118, 2020.

L.Mammadova

**Pedagogical and psychological conditions
of formation of humanistic
values among future teachers**

Abstract

Emphasizing not only academic success, but

also personal development of students, human values such as empathy, sense of responsibility and cooperation is becoming more and more important in modern education. For this purpose, the importance of future teachers in the formation of human values was investigated in the research work. At the same time, it is suggested that future teachers pay attention to human values under the main headings of respect for individuality, empathy and understanding, student-centered approach, responsibility and independence, positive communication, respect and sensitivity to diversity, and continuous professional development.

These suggestions can help future teachers not only in imparting knowledge but also in inculcating human values in students. This enables students not only to achieve academic success but also to develop ethical values and social skills.

Л.Мамедова

**Педагогические и психологические
условия формирования гуманистических
ценностей у будущих учителей**

Аннотация

В современном образовании и учебных программах все большее значение приобретают не только академические достижения, но и индивидуальное развитие учащихся, акцент на общечеловеческих ценностях, таких как сопереживание, чувство ответственности и сотрудничество. С этой целью в исследовательской работе было исследовано значение будущих учителей в формировании общечеловеческих ценностей. При этом будущим учителям, начинающим продвигаться по педагогическому пути, предлагается обратить внимание на общечеловеческие ценности по основным направлениям, таким как уважение индивидуальности, сопереживание и понимание, личностно-ориентированный подход, ответственность и независимость, позитивный настрой, общение, уважение и чувствительность к разнообразию, а также постоянное профессиональное развитие. Эти предложения могут помочь будущим учителям не только в передаче знаний, но и в привитии общечеловеческих ценностей учащимся. Это позволяет студентам не только приобретать академические достижения, но и развивать этические ценности и социальные навыки.